

ՇԻՐԱԿԻ Մ. ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԳԻՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՆՈՐԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆ

ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ Լ. Մ., ՍԱՊՍՁՅԱՆ Ն. Գ.

ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԳՐԵԼՈՒ

ԳՅՈՒՄՐԻ

2026

*Երաշխավորվել է տպագրության ՇՊՀ-ի Գիտական խորհրդի կողմից
24.02.2026թ.-ի նիստում (որոշում N 7.10)*

Հեղինակներ՝

Մարգարյան Լ.Ս.   ֆ.մ.գ.թ., դոցենտ, ՇՊՀ Գիտական քաղաքականության և
նորարարության կենտրոնի տնօրեն
Սապսզյան Ն.Գ.   ՇՊՀ Գիտական քաղաքականության և նորարարության
կենտրոնի գիտական քաղաքականության և նորարարության
պատասխանատու

Խմբագիր՝

Մանուկյան Վ.Ֆ.   ֆ.մ.գ.թ., դոցենտ

Մեթոդական ուղեցույց. գիտական աշխատություններ գրելու / Մարգարյան Լ.Ս.,
Սապսզյան Ն.Գ. Գյումրի, 2026թ.: 34 էջ:

Սույն աշխատանքում ներկայացվում են գիտական աշխատություններ գրելու
հիմնական սկզբունքները, որոնք կարող են օգտագործվել սկսնակ հետազոտողների
կողմից:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ	5
ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՓՈՒԼԵՐԸ.....	9
ՓԱՍՏԱՐԿՈՒՄԸ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ ԿԱՏԱՐԵԼԻՄ.....	15
ՀՂՈՒՄՆԵՐԸ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ ԿԱՏԱՐԵԼԻՄ.....	17
ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ԱԶՆՎՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԳՐԱԳՈՂՈՒԹՅՈՒՆ	24
ԱՍՓՈՓՈՒՄ	31
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	34

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն ուղեցույցը նպատակ ունի օգտակար լինելու «Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամի պրոֆեսորադասախոսական և ուսանողական համակազմերին գիտական աշխատություններ գրելիս՝ նպաստելով նրանց գիտահետազոտական հմտությունների և կարողությունների զարգացմանը:

Գիտահետազոտական աշխատանքը համակարգված և նպատակային ուսումնասիրություն է, որի նպատակն է ձեռք բերել նոր գիտելիք կամ խորացնել արդեն ձեռք բերված գիտելիքները, բացահայտել հետազոտության առարկան: Գիտահետազոտական աշխատանք կատարելիս հետազոտողն այս կամ այն չափով առնչվում է գիտությանը: Գոյություն ունեն այս հասկացության մի շարք սահմանումներ, որոնք, միմյանց փոխլրացնելով, փորձում են ներկայացնել նրա բուն էությունը: Եթե փորձենք ընդհանրացնել գիտությունը բնութագրող սահմանումներում առկա ընդհանուր դրույթները, ապա կարող ենք նշել, որ **գիտությունը** մարդկային ճանաչողության ձև է, որն իր որոշակի մեթոդներով ուղղված է աշխարհի մասին օբյեկտիվ, համակարգված և հիմնավոր գիտելիքների մշակմանը, այն ուղղված է նոր գիտելիքի ստեղծմանը և արդեն ստեղծված գիտելիքների հիման վրա աշխարհի գիտական պատկերի ամբողջացմանը: Արդի ժամանակաշրջանում գիտությունը կոչված է ապահովելու կայուն զարգացում, այսինքն՝ նրա արդյունքների ստացումը ոչ թե ինքնանպատակ է կամ էլ արդյունաբերական առաջընթացն ապահովող պարզունակ մեխանիզմ է, այլ միջոց՝ հասարակության ներդաշնակ և հավասարակշռված զարգացումն ապահովելու համար: Ժամանակակից աշխարհում գիտահետազոտական կարողություններն ու հմտություններն առանցքային են ոչ միայն գիտնականների, այլև ցանկացած մասնագետի հաջողության համար: Ըստ այդմ, բուհերում առաջնային է դառնում պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտահետազոտական կարողությունների և հմտությունների զարգացումը, ինչին էլ միտված է սույն ուղեցույցը:

ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ

Գիտահետազոտական աշխատանքները միատեսակ չեն, և պայմանականորեն դասակարգվում են՝ ըստ համապատասխան գործառույթի կամ հատկության [1-14]:

Գիտահետազոտական աշխատանքները կարելի է պայմանականորեն դասակարգել ըստ՝

- 1. գիտելիքների մակարդակի (տեսական և էմպիրիկ)**
- 2. հասարակական գործառույթի (ճանաչողական և կիրառական)**
- 3. ներկայացման ձևի (հրապարակում և հրատարակում):**

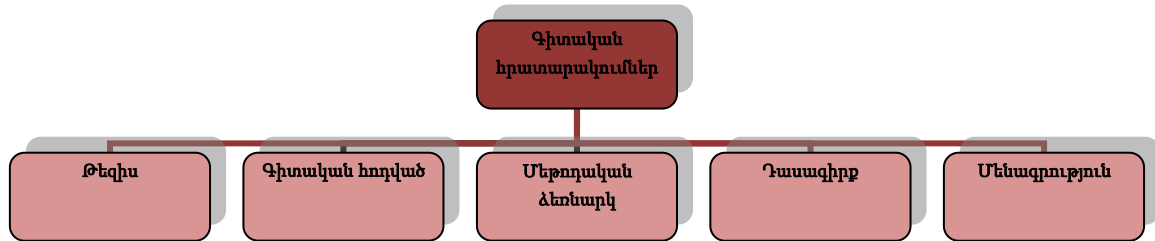
Յուրաքանչյուրին անդրադառնանք առանձին:

1. Գիտահետազոտական աշխատանքներն ըստ գիտելիքների մակարդակի դասակարգելիս նկատի է առնվում հետազոտության հիմքը, այսինքն՝ հետազոտության (մասնավորապես, անհրաժեշտ տեղեկատվության հավաքագրման) այն ձևը, որը տվել է գիտական արդյունք: Այս պարագայում կարելի է պայմանականորեն առանձնացնել **տեսական և էմպիրիկ գիտահետազոտական աշխատանքներ**, որոնցից առաջինի հիմքը տեսական հիմնադրություններն են, իսկ երկրորդինը՝ նախնառաջ գիտափորձը: Այս դասակարգումը խիստ պայմանական է, քանի որ հազվադեպ են հանդիպում գիտահետազոտական աշխատանքներ, որոնք հիմնված են միայն դիտարկումների ու գիտափորձի կամ միայն տեսական ձևակերպումների վրա:

2. Գիտահետազոտական աշխատանքները կարելի է դասակարգել նաև ըստ հասարակական գործառույթի: Տվյալ պարագայում կարևոր է դիտարկել տվյալ հետազոտության նպատակը, այսինքն՝ ոչ թե զուտ գիտական եզրակացությունը, այլ վերջինիս նշանակությունը գիտական հանրության և առհասարակ հասարակության համար:

3. Գիտահետազոտական աշխատանքները կարևոր է դասակարգել նաև ըստ ներկայացման ձևի: Գիտահետազոտական աշխատանքների ներկայացման հիմնական նպատակը ստացված արդյունքի հանրահռչակումն է, քանի որ տվյալ արդյունքը գիտության մաս կարող է դառնալ միայն հրապարակումից հետո: Հրապարակման գիտական հարթակը գիտաժողովներն են, որտեղ էլ հետազոտողը գիտական զեկուցմամբ **հրապարակում** է իր գիտական հետազոտության արդյունքները: Վերջին տարիներին զգալի տարածում է գտել գիտական հետազոտության արդյունքների նախնական կամ նույնիսկ ամբողջական հրապարակումը գիտական կազմակերպությունների պաշտոնական կայքերում: Հրապարակման գործընթացի կարևոր բաղադրիչ է **հրատարակումը**, որը կատարվում է տպագիր կամ էլեկտրոնային տարբերակով: Հրատարակումը հնարավորություն է ընձեռում, որպեսզի գիտական հետազոտության արդյունքները հասանելի դառնան առավել լայն լսարանի: Հետագա աշխատություններում ուսումնասիրողներն արդեն հնարավորություն կունենան՝ օգտագործելու իրենց հետազոտությանն առնչվող թեմաների շուրջ հրատարակված աշխատանքները՝

կատարելով համապատասխան հղումներ: Փաստորեն, հրատարակումը գիտության զարգացման շարունակականությունն ապահովող կարևոր միջոց է, որի շնորհիվ կատարված հետազոտությունների արդյունքներն ամրագրվում են և փոխանցվում գիտական հանրությանը: Գիտական հրատարակումները ևս ունեն իրենց տարատեսակները, որոնք ներկայացված են ստորև բերված գծապատկեր 1-ում:

Գծապատկեր 1. Գիտական հրատարակումների տարատեսակները:

Յուրաքանչյուր տարատեսակին անդրադառնանք առանձին:

Թեզիսը (դրույթները) գիտական զեկուցման ամփոփ ներկայացումն է: Այն հրատարակվում է գիտաժողովների նյութերի ժողովածուում: Թեզիսների կառուցվածքն է՝

- վերնագիր,
- հեղինակ/ների տվյալներ,
- հետազոտության նպատակի և խնդիրների շարադրանք,
- առաջադրված խնդիրների լուծման համար ընտրված մեթոդների և մոտեցումների նկարագրություն,
- ստացված հիմնական արդյունքներ,
- եզրակացություն՝ նշանակության և կարևորության շարադրմամբ,
- օգտագործված գրականություն կամ հղում:

Գիտական հոդվածը գիտական աշխատանք է, որտեղ ներկայացվում են գիտության որոշակի ոլորտում կատարված հետազոտության արդյունքներ, տեսական քննություն կամ գիտական վերլուծություն: Այն հրատարակվում է գիտական ամսագրերում: Գիտական հոդվածի հիմնական բնութագրիչներն են՝

- ✓ ակադեմիական ոճը՝ ճշգրտություն, տրամաբանվածություն, գիտականություն,
- ✓ հստակ կառուցվածքը /ներկայացված է ներքևում/,
- ✓ գիտական նորույթը՝ տվյալ թեմայի ուսումնասիրության նոր մոտեցումներ և արդյունքներ,
- ✓ հիմնավորվածությունը՝ տեսական հենքի, ապացույցների առկայություն:

Գիտական հոդվածի ներկայացման համար ընդունված է հետևյալ կառուցվածքը՝

- վերնագիր,

- հեղինակ/ների տվյալներ,
  - հակիրճ նկարագրություն՝ հոդվածի էության հակիրճ նկարագրությամբ,
  - բանալի բառեր՝ հոդվածի բուն բովանդակությունն արտահայտող տերմիններ,
  - ներածություն՝ հետազոտության նպատակի, խնդիրների, թեմայի արդիականության, նորոյթի, գրականության վերլուծության ներկայացմամբ,
  - հիմնական բովանդակություն՝ հետազոտության մեթոդների, կատարված վերլուծության նկարագրությամբ, ստացված արդյունքների ներկայացմամբ,
  - քննարկում՝ ստացված արդյունքների վերլուծությամբ, այլ հետազոտությունների տվյալների հետ համեմատությամբ,
  - եզրակացություն՝ աշխատանքի հիմնական արդյունքի, հետագա զարգացումների ներկայացմամբ,
  - օգտագործված գրականություն:
- Գիտական հոդվածների տեսակներից են՝
- տեսական՝ տեսությունների, հիպոթեզների վերլուծություն,
  - էմպիրիկ՝ հետազոտության, փորձերի ներկայացում,
  - մեթոդական՝ նոր մեթոդների և մոտեցումների ներկայացում,
  - ակնարկ՝ տվյալ թեմայի ուղղությամբ առկա վիճակի վերլուծություն և ընդհանրացում,
  - գիտական-հանրամատչելի՝ բարդ գիտական մտքի ադապտացում հասարակության լայն շրջանի համար:

Մեթոդական ձեռնարկը որևէ գիտության/ուսումնական առարկայի ուսումնասիրման համար գրված մեթոդական խորհուրդներ/նյութեր/ցուցումներ ընդգրկող հրատարակում է: Մեթոդական ձեռնարկի ներկայացման համար ընդունված է հետևյալ կառուցվածքը՝

- վերնագիր,
- հեղինակ/ների տվյալներ,
- ներածություն՝ ձեռնարկի նպատակի, նշանակության, կառուցվածքի, շահառուների ներկայացմամբ,
- տեսական հիմք՝ հիմնական հասկացությունների սահմանմամբ, տեսական հիմքի շարադրմամբ,
- մեթոդներ և գործիքակազմ՝ օգտագործված մեթոդների նկարագրությամբ,
- գործնական ցուցումներ՝ կոնկրետ խնդիրների լուծման հերթական քայլերի նկարագրությամբ, առաջացող հնարավոր խնդիրների և դրանց հաղթահարման ուղիների ներկայացմամբ,
- օրինակներ և նմուշներ՝ խնդիրների կոնկրետ լուծումների օրինակներ:
- եզրակացություն՝ հիմնական դրույթների, խորհուրդների/ցուցումների ներկայացմամբ,
- օգտագործված գրականություն:

Դասագիրքը ուսումնական պլանում ներառված որևէ դասընթացի բոլոր թեմաների համակողմանի շարադրմամբ աշխատանք է: Դասագրքի հիմնական բնութագրիչներն են՝

- ✓ համակարգվածությունը՝ նյութի համակարգված և տրամաբանական հերթականությամբ շարադրանք՝ պարզից բարդ,
- ✓ նյութի հասանելիությունը՝ նյութի ներկայացում տարիքային առանձնահատկությունների հաշվառմամբ,
- ✓ մեթոդական ուղղվածությունը՝ նյութի յուրացման համար առաջադրանքների, վարժությունների, խնդիրների, մեթոդական ցուցումների ներառմամբ,
- ✓ համապատասխանությունը պետական չափորոշիչներին,
- ✓ նյութի վիզուալացումը՝ նկարների, աղյուսակների, գծապատկերների ներառմամբ:

Դասագրքի ներկայացման համար ընդունված է հետևյալ կառուցվածքը՝

- վերնագիր,
- հեղինակ/ների տվյալներ,
- ներածություն՝ դասագրքի նպատակի, նշանակության, կառուցվածքի, շահառուների ներկայացմամբ,
- տեսական մաս՝ դասընթացի գլուխների և բաժինների ներկայացմամբ, տեսական նյութի և օրինակների շարադրմամբ,
- գործնական մաս՝ կոնկրետ հարցերի և խնդիրների, վարժությունների, օրինակների ներառմամբ,
- օգտագործված գրականություն:

Մենագրությունը գիտահետազոտական աշխատանքի հիմնական արդյունքների ամբողջական, մանրակրկիտ և համակարգված շարադրմամբ հրատարակություն է: Մենագրության հիմնական բնութագրիչներն են՝

- ✓ նեղ մասնագիտացումը՝ կոնկրետ նեղ թեմայի, հարցի, խնդրի ուսումնասիրությամբ,
- ✓ գիտականությունը՝ նյութի խորը տեսական, աղբյուրների, տվյալների, փաստերի վերլուծությամբ,
- ✓ ինքնատիպությունը՝ նոր եզրակացությունների, հիպոթեզների, մեթոդների ներառմամբ,
- ✓ մանրակրկտությունը՝ թեմայի բոլոր ասպեկտների հաշվառմամբ,
- ✓ ծավալը՝ մի քանի գլուխների շարադրմամբ:

Մենագրության ներկայացման համար ընդունված է հետևյալ կառուցվածքը՝

- վերնագիր,
- հեղինակ/ների տվյալներ,
- ներածություն՝ հետազոտության նպատակի, խնդիրների, թեմայի արդիականության, նորության, գրականության վերլուծության ներկայացմամբ,

- հիմնական բովանդակություն՝ հետազոտության մեթոդների, կատարված վերլուծության նկարագրությամբ, ստացված արդյունքների ներկայացմամբ,
- եզրակացություն՝ աշխատանքի հիմնական արդյունքի, հետագա զարգացումների ներկայացմամբ,
- օգտագործված գրականություն,
- հավելվածներ:

ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՓՈԻԼԵՐԸ

Ցանկացած գիտական հետազոտություն՝ մտահղացումից մինչև աշխատանքի վերջնական ձևավորումը, իրականացվում է միանգամայն յուրահատուկ մոտեցմամբ: Այնուամենայնիվ, գիտական հետազոտության իրականացման համար կարելի է սահմանել որոշ մեթոդաբանական մոտեցումներ, որն էլ կոչվում է **«ուսումնասիրել գիտականորեն»**: Գիտականորեն ուսումնասիրել՝ նշանակում է լինել գիտականորեն օբյեկտիվ (չի կարելի փաստերը մի կողմ դնել միայն այն պատճառով, որ դժվար է դրանք բացատրել կամ գտնել դրանց գործնական կիրառությունը) չափել այն ամենը, ինչ հնարավոր է չափել, ցույց տալ ուսումնասիրվող օբյեկտի կամ երևույթի հարաբերակցությունն արդեն հայտնիի հետ, փնտրել-գտնել պատճառական կապեր ուսումնասիրվող երևույթների, փաստերի և իրադարձությունների միջև, նկատել կարևոր մանրամասնություններ, մեծը՝ փոքրի մեջ՝ այդ ընթացքում, իհարկե, չշեղվելով հետազոտության գլխավոր գծից:

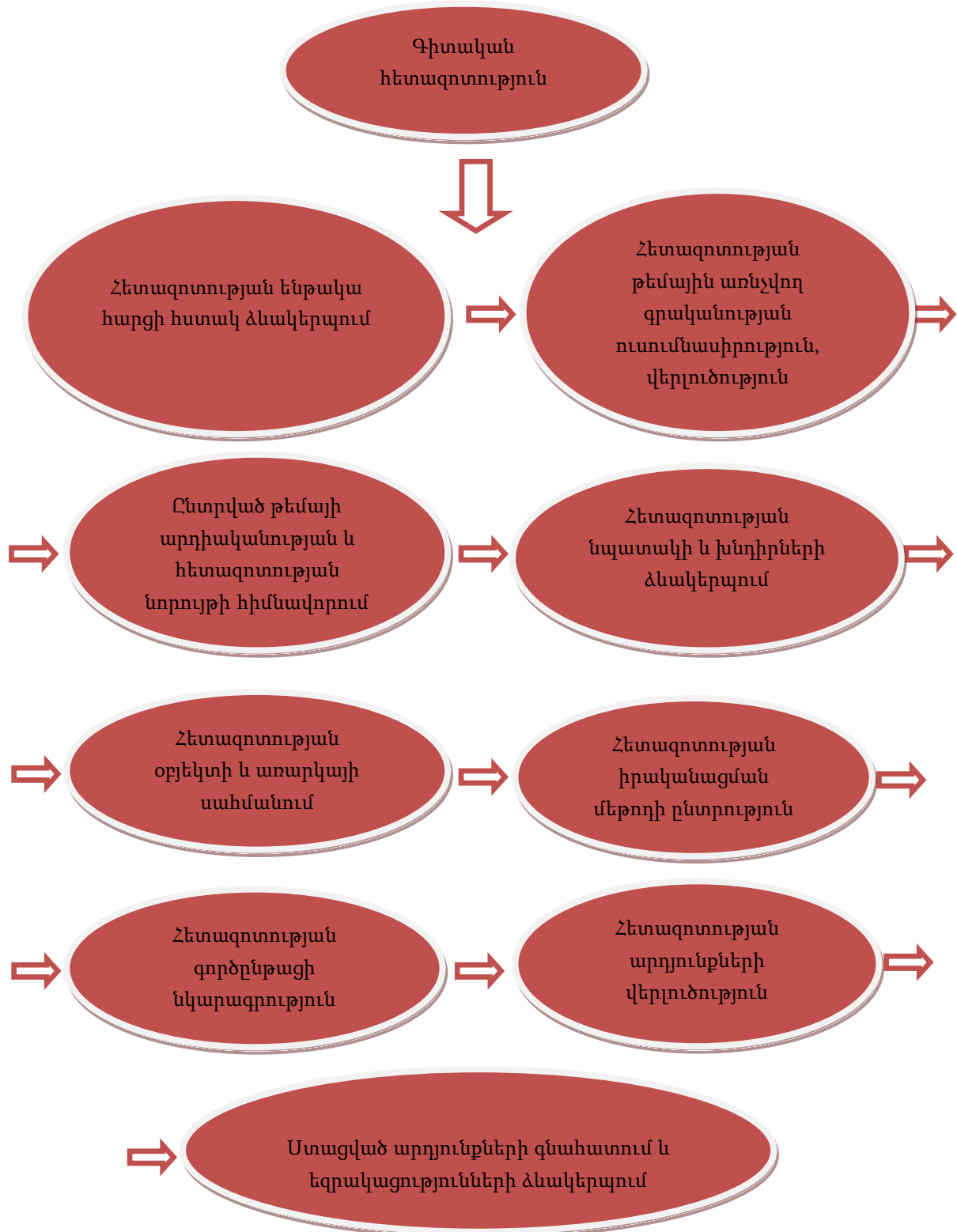
Գիտական հետազոտության ժամանակ կարևոր է ամեն ինչ: Ուշադրությունը սևեռելով թեմայի առանցքային հարցերին՝ չի կարելի հաշվի չառնել այսպես կոչված անուղղակի փաստերը, որոնք առաջին հայացքից թվում են պակաս նշանակալի: Հաճախ է պատահում, որ հատկապես այդպիսի փաստերն են իրենց մեջ թաքցնում կարևոր հայտնագործությունների սկիզբը:

Գիտական հետազոտությամբ բավարար չէ միայն հաստատել գիտական նոր փաստ. կարևոր է դրան տալ գիտական բացատրություն, ցույց տալ դրա ճանաչողական, տեսական կամ գործնական նշանակությունը: Հետազոտությունների համար գաղափարները ծնվում են պրակտիկայից, շրջակա աշխարհի դիտարկումներից և կյանքի պահանջներից: Գաղափարների հիմքում ընկած են իրական փաստեր և իրադարձություններ: Կյանքն առաջադրում է կոնկրետ խնդիրներ, բայց միշտ չէ, որ անմիջապես գտնվում են դրանց արդյունավետ լուծումներ: Այդ ժամանակ օգնության է գալիս հետազոտողի կարողությունը՝ առաջադրելու խնդրի լուծման նոր ու արտասովոր եղանակ:

Ձեռնամուխ լինելով գիտական հետազոտության՝ առաջին հերթին պետք է յուրացնել այն լեզուն, որով գիտնականները հաղորդակցվում են միմյանց հետ: **Գիտության լեզուն** միանգամայն յուրահատուկ է: Դրանում շատ են մասնագիտական գործունեության մեջ շրջանառվող հասկացություններն ու եզրույթները: Գիտության

հասկացությունների ապարատի իմացության աստիճանից է կախված, թե հետազոտողը որքան գրագետ և հասկանալի է կարողանում արտահայտել իր մտքերը, բացատրել այս կամ այն փաստը և այլն:

Գիտական հետազոտության ողջ ընթացքը կարելի է ներկայացնել տրամաբանական հետևյալ գծապատկերի տեսքով (գծապատկեր 2).

Համառոտ նկարագրենք յուրաքանչյուր փուլը [1-14]:

Հետազոտության ենթակա հարցի հստակ ձևակերպումը ցանկացած հետազոտության նախնական փուլն է: Այն չպետք է բազմախոս լինի: Անհրաժեշտ է հստակ ձևակերպել այն հարցը, որը ենթակա է հետազոտության:

Հետազոտության թեմային առնչվող գրականության ուսումնասիրությունը, վերլուծությունը ենթադրում է ուսումնասիրվող թեմայի շրջանակում գրականության հավաքագրում, ուսումնասիրություն, վերլուծություն: Այս փուլում բացահայտվում են հետազոտության թեմայի շուրջ արդեն կատարված աշխատանքները և առկա բացերը: Այն հիմք է հանդիսանում հետազոտության թեմայի արդիականության և նորույթի հիմնավորման համար:

Ընտրված թեմայի արդիականության և հետազոտության նորույթի հիմնավորման շրջանակում բավական է համակարգչային շարվածքով մեկ էջի սահմաններում ցույց տալ գլխավորը՝ պրոբլեմային (հիմնախնդրային/ խնդրահարույց) իրավիճակի էությունը, որից էլ պարզ է դառնում թեմայի արդիականությունը: Իսկ պրոբլեմային իրավիճակ միշտ ծագում է այն ժամանակ, երբ դրսևորվել է հին գիտելիքի անկարողությունը, իսկ նոր գիտելիքը դեռ չի ձևավորվել: **Հետազոտության նորույթի հիմնավորում** նշանակում է հետազոտության օբյեկտի մասին բացահայտել այն, ինչն արդեն հայտնի է և այն, ինչը դեռևս անհայտ է գիտությանը: Այսպիսով, եթե հետազոտողին հաջողվում է ցույց տալ, թե որտեղով է անցնում հետազոտության առարկայի մասին իմացության և չիմացության սահմանը, ապա նրան դժվար չէ հստակ և միանշանակ սահմանել աշխատանքի նորույթը: Հենց դրա շնորհիվ է տվյալ հետազոտությունն առանձնանում, տարբերվում մյուսներից: Աշխատանքի նորույթը ակներև դարձնելու նպատակով անհրաժեշտ է.

- ✓ Կատարել տվյալ ոլորտի գրականության վերլուծություն, այսինքն՝ ստացված արդյունքները համեմատել արդեն հայտնի հետազոտությունների հետ:
- ✓ Ընդգծել մոտեցումների կամ եզրակացությունների առանձնահատուկ լինելը:
- ✓ Հստակ ընդգծել, թե հետազոտությունն ինչպես է լրացնում կամ փոխում առկա իրավիճակը:

Ընտրված թեմայի արդիականության և հետազոտության նորույթի հիմնավորումից հետո տրամաբանորեն պետք է անցնել **իրականացվող հետազոտության նպատակի** ձևակերպմանը, որն այն արդյունքն է, որին ուզում է հասնել հետազոտողը: Նպատակի ձևակերպմամբ է տրվում, թե ինչի համար է իրականացվում հետազոտությունը: Իրականացվող հետազոտության կոնկրետ **խնդիրները** պետք է լուծել ձևակերպված նպատակին համապատասխան: Խնդիրների ձևակերպումը սովորաբար կատարվում է թվարկումների տեսքով՝ ուսումնասիրել..., նկարագրել..., բացահայտել..., իրականացնել..., սահմանել..., հաստատել..., պարզել..., կապ հաստատել..., որոշել..., նշել..., ապացուցել... և այլն: Այդ խնդիրների ձևակերպումներն անհրաժեշտ է կատարել որքան կարելի է հանգամանորեն, քանի որ դրանց լուծման նկարագրությունները պետք է կազմեն

աշխատանքի գլուխների բովանդակությունը: Դա կարևոր է նաև այն առումով, որ այդ գլուխների վերնագրերն արտածվում են հետազոտության խնդիրների ձևակերպումներից:

Այնուհետև ձևակերպվում են **հետազոտության օբյեկտը և առարկան**: **Օբյեկտն** այն երևույթն է կամ գործընթացը, որն առաջացրել է պրոբլեմային իրավիճակ և ընտրված է ուսումնասիրության համար: Օբյեկտի սահմաններում առանձնանում է **առարկան**, որը դիտվում է նույն օբյեկտի առանձին մաս, կողմ կամ հատկանիշ: Հետազոտության օբյեկտը և առարկան՝ որպես գիտական գործընթացի հասկացություններ, իրար հետ հարաբերվում են ինչպես ընդհանուրը և մասնավորը:

Գիտական հետազոտության կարևոր փուլերից է համարվում **հետազոտության իրականացման մեթոդների** ընտրությունը: Մեթոդներն այն անհրաժեշտ գործիքներն են, որոնք ծառայում են փաստական նյութի ձեռքբերմանը: Հետազոտական աշխատանքի կատարման հաջողությունը մեծապես կախված է հետազոտության արդյունավետ մեթոդների ընտրությունից: Հետազոտության մեթոդների միջոցով են հասնում առաջադրված նպատակի իրականացմանը: Գիտական հետազոտության մեթոդներն ընդունված է բաժանել 2 խմբի՝ **ընդհանուր** և **հատուկ մասնագիտական**:

• **Գիտական հետազոտության ընդհանուր մեթոդները սովորաբար բաժանվում են երեք մեծ խմբի.**

1) **Էմպիրիկ հետազոտության մեթոդներ** (դիտում, համեմատություն, չափում, գիտափորձ կամ փորձ, մոդելավորում (կադապարում), հարցում),

2) **Մեթոդներ, որոնք կիրառվում են հետազոտության ինչպես էմպիրիկ, այնպես էլ տեսական փուլում** (վերացարկում, վերլուծություն, համադրություն, ինդուկցիա (մակաձուլություն), դեդուկցիա (արտածություն)),

3) **Հետազոտության տեսական մեթոդներ** (վերացականից դեպի կոնկրետը, իդեալականացում, մոդելավորում):

1) **Դիտումն** իրենից ներկայացնում է ճանաչողության ակտիվ գործընթաց, որն առաջին հերթին հենվում է մարդու զգայարանների վրա: Դիտումը էմպիրիկ մեթոդներից ամենատարրականն է: Արդյունավետ դիտումների համար անհրաժեշտ է որոշ պահանջների կատարում՝ պլանաչափություն, նպատակամղվածություն, ակտիվություն, համակարգայնություն:

Համեմատությունը ճանաչողության առավել տարածված մեթոդներից է, և պատահական չի ասվում, որ «ամեն ինչ ճանաչվում է համեմատության մեջ»: Համեմատությունները հնարավորություն են տալիս գտնելու իրականության, առարկաների և երևույթների նման ու տարբերակիչ գծերը: Համեմատությունների միջոցով բացահայտվում է այն ընդհանուրը, որը հատուկ է երկու կամ մի քանի օբյեկտների, իսկ երևույթներում կրկնվող ընդհանուրի բացահայտումն այն ճանապարհն է, որը տանում է դեպի ճանաչողության օրենքների և օրինաչափությունների հաստատումը: Համեմատական մեթոդը ենթադրում է որոշակի սկզբունքներ, որոնցից առաջինն այն է, որ կարելի է համեմատել այնպիսի օբյեկտներ և երևույթներ, որոնք ունեն որոշակի

ընդհանրություն, իրենց էությամբ ու բովանդակությամբ միատեսակ են: Երկրորդ սկզբունքն այն է, որ պետք է համեմատվեն նույնատեսակ օբյեկտների և երևույթների առավել էական հատկանիշները:

Չափումը համարվում է ճանաչողության առավել ճշգրիտ միջոց: Այն քանակական որոշակի տեղեկություն է տալիս շրջապատող իրականության մասին: Չափման գիտական արժեքը ստացված արդյունքների ճշգրտությունն է, որը կախված է կիրառվող չափիչ սարքերից: Գիտական ճանաչողության էմպիրիկ մեթոդների շարքում չափումներն այնքան մեծ նշանակություն ունեն, որքան համեմատությունները և դիտումները:

Գիտափորձի առավելություններից են.

- ✓ այս կամ այն երևույթի ուսումնասիրումը «մաքուր վիճակում» հնարավոր դարձնելը,
- ✓ իրականության օբյեկտների հատկություններն արտասովոր պայմաններում ուսումնասիրելու հնարավորությունը,
- ✓ կրկնելիությունը,
- ✓ ինչպես անմիջականորեն ճանաչողության օբյեկտի, այնպես էլ դրա «փոխարինիչի»՝ **մոդելի** հետ իրականացնելու հնարավորությունը:

Հարցումը տվյալների հավաքագրման եղանակ է, որի ընթացքում մարդկանց մի խումբ պատասխան է տալիս նախապես կազմված հարցերին: Այն օգտագործվում է մարդկանց կարծիքները, վերաբերմունքը, փորձը կամ վարքագիծն ուսումնասիրելու համար: Հարցումն անցկացվում է նախապես կազմված հարցաթերթիկներով (բաց, փակ կամ խառը հարցերով), գրավոր, բանավոր կամ առցանց: Հարցման առավելություններից են.

- ✓ տվյալների հավաքագրման արագությունը,
- ✓ մեծ ծավալի տվյալների հավաքագրման հնարավորությունը,
- ✓ արդյունքները մատչելի ձևով աղյուսակների ու գրաֆիկների տեսքով ներկայացնելու հնարավորությունը:

Հարցման թերություններից են.

- ✓ տրված պատասխանների ոչ միշտ անկեղծ լինելը,
- ✓ բացատրություններ, հիմնավորումներ չտալը,
- ✓ արդյունքը կախվածությունը հարցի ճիշտ ձևակերպումից:

2) Վերացարկումը թույլ է տալիս մտովի անտեսել հետազոտվող օբյեկտների կամ երևույթների ոչ էական հատկանիշները, հարաբերությունները, միաժամանակ առանձնացնել, ընդգծել հետազոտողին հետաքրքրող դրանց մեկ կամ մի քանի կողմերը: Տրամաբանական մտածողության համակարգում վերացարկումը սերտորեն կապված է հետազոտության մյուս մեթոդների և առաջին հերթին՝ վերլուծության և համադրության հետ:

Վերլուծությունը (անալիզը) համարվում է գիտական հետազոտության մեթոդ, որի գործադրմամբ առարկան տարրաբաժանվում է բաղկացուցիչ մասերի:

Համադրությունը (սինթեզ) ընդհակառակը, վերլուծությամբ առանձնացված մասերի միացումն է մեկ ամբողջի մեջ: Գիտական հետազոտություններում այդ երկու մեթոդներն օրգանապես կապված են իրար հետ և կարող են ընդունել տարբեր ձևեր՝ կախված ուսումնասիրվող օբյեկտի հատկությունից և ուսումնասիրության նպատակից:

Ինդուկցիան մասնավոր՝ առանձին փաստերից ու դրույթներից, ընդհանուր եզրակացություններ կատարելու տրամաբանական մտահանգման տեսակ է:

Դեդուկցիան ընդհանուրից դեպի մասնավորն ընթացող տրամաբանական մտահանգման տեսակ է:

3) Չարգացող բարդ օբյեկտների հետազոտությունների համար կիրառվում է *պատմական* մեթոդը: Այն կիրառվում է միայն այն դեպքում, երբ այս կամ այն կերպ հետազոտության առարկա է դառնում օբյեկտի պատմությունը, երբ անհրաժեշտ է ուսումնասիրել երևույթը՝ զարգացման ժամանակագրական հաջորդականությամբ:

Բարդ երևույթների ուսումնասիրության համար օգտագործվում է *իդեալականացման* մեթոդը, երբ մտովի կառուցվում են օբյեկտներ, որոնք իրականում գոյություն չունեն, բայց ունեն իրական նախատիպեր, ինչը հնարավորություն է ընձեռում պարզեցնել բարդ երևույթները տեսական հետազոտության և վերլուծության համար (ինչպես, օրինակ ֆիզիկայում «իդեալական գազ» հասկացությունն է):

Իսկ *մոդելավորման* մեթոդը կիրառվում է, երբ իրական օբյեկտի փոխարեն ուսումնասիրվում է վերջինիս նմանակը, քանի որ բուն օբյեկտի ուսումնասիրումը կա՛մ անհնարին է, կա՛մ վտանգավոր (ինչպես օրինակ տիեզերքի ուսումնասիրությունը, տնտեսական ճգնաժամերը և այլն):

Այսպիսով, գիտահետազոտական աշխատանքի կատարումն ունի իր որոշակի մեթոդաբանությունը: Տարբերակված լինելով գիտության տարբեր բնագավառների համար՝ գիտական հետազոտությունները, այդուհանդերձ, ունեն ընդհանուր գիտամեթոդաբանական դրույթներ:

Հետազոտության գործընթացի նկարագրությունը հետազոտական աշխատանքի հիմնական մասն է, որտեղ լուսաբանվում են հետազոտության մեթոդիկական և տեխնիկական՝ տրամաբանության օրենքների և կանոնների կիրառմամբ: Չիմանալով տրամաբանության օրենքներն ու կանոնները, չկարողանալով կիրառել դրանք՝ հնարավոր չէ մտածել գիտական արդյունավետ գործունեության մասին: Գիտական հետազոտության տեքստն այլ տեքստերից տարբերվում է առաջին հերթին իր տրամաբանականությամբ: Ըստ այդմ, որպեսզի թույլ չտրվեն տրամաբանական բնույթի սխալներ, անհրաժեշտ է գիտենալ *տրամաբանության հիմնական օրենքները՝ նույնության, հակասության, երրորդի բացառման, բավարար հիմունքի:*

➤ *Նույնության օրենքը* պահանջում է, որ յուրաքանչյուր միտք որոշակի, հաստատուն իմաստով կիրառվի կշռադատության ողջ ընթացքում: Նույնության

օրենքի իմաստն այն է, որ նրա պահանջին հետևելով՝ կշռադատելու ընթացքում պահպանում ենք մեր մտքերի որոշակիությունը:

- **Հակասության օրենքի** համաձայն՝ երկու հակադիր դատողություններ միաժամանակ չեն կարող ճշմարիտ լինել: Հակասության օրենքի նշանակությունն այն է, որ նրա պահանջին հետևելով՝ կշռադատելու ընթացքում պահպանում ենք մեր մտքերի անհակասականությունը:
- **Երրորդի բացառման օրենքը** կոնկրետացնում է հակասության օրենքի պահանջը և, տարածվելով միայն հակասող դատողությունների վրա, ստանում է, որ երկու հակասող դատողություններից մեկն անպայման ճշմարիտ է, իսկ մյուսը՝ կեղծ, երրորդ էլքը բացառված է: Այս օրենքի նշանակությունն այն է, որ նրա պահանջը կատարելով՝ ապահովում ենք մեր մտքի հետևողականությունը:
- **Բավարար հիմունքի օրենքի** համաձայն՝ յուրաքանչյուր ճշմարիտ միտք կշռադատության ընթացքում պետք է անհրաժեշտաբար բխի այլ մտքերից, ունենա իր տրամաբանական հիմքը, լինի հիմնավորված: Բավարար հիմունքի օրենքի նշանակությունն այն է, որ այդ օրենքի պահանջին հետևելով՝ մենք ապահովում ենք մեր մտքերի հիմնավորվածությունը:

Հետազոտության արդյունքների վերլուծությունը հետազոտության այն փուլն է, երբ հավաքված տվյալները մշակվում են, մեկնաբանվում և բացատրվում: Առանց վերլուծության տվյալները պարզապես թվեր են կամ փաստեր: Վերլուծությունն է, որ թույլ է տալիս կատարել եզրակացություններ և առաջարկություններ:

Գիտական հետազոտության եզրափակիչ փուլը համարվում է **եզրակացությունը**: Այն բովանդակում է այն նորն ու էականը, որոնք պարունակում են կատարված գիտական հետազոտության տեսական և գործնական արդյունքները:

ՓԱՍՏԱՐԿՈՒՄԸ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ ԿԱՏԱՐԵԼԻՍ

Գիտական աշխատանք կատարելիս անհրաժեշտ է առաջնորդվել ինչպես տվյալ գիտության մեթոդներով, այնպես էլ ընդհանրական բնույթի մի շարք «չգրված» կանոններով, որոնցից մեկը, թերևս, հիշելն է, որ աշխատանքում արտահայտած յուրաքանչյուր դրույթ (թեզ), նույնիսկ միտք պետք է ամուր հիմք ունենա, գիտական աշխատանքի հիմնական դրույթը կամ դրույթները պետք է տեսանելի լինեն աշխատանքի յուրաքանչյուր պարբերությունում, նույնիսկ՝ յուրաքանչյուր նախադասությունում. այլ կերպ ասած՝ այդ դրույթը կարմիր թելի պես պետք է ձգվի աշխատանքի սկզբից մինչև վերջ, յուրաքանչյուր պարբերություն ու նախադասություն կարդալիս ընթերցողը պետք է նկատի, թե ինչպես է հեղինակը պարբերություն առ պարբերություն զարգացնում, ամբողջացնում իր դրույթը, մոտենում իր համոզմունքին: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է նաև հիշել, որ գիտական աշխատանքն առաջին հերթին կատարվում է ընթերցողի համար, այսինքն՝ աշխատանք կատարելիս պետք է անընդհատ լինել ընթերցողի դերում: Միայն այդ ժամանակ աշխատանք կատարողը կարող է զգալ, թե որտեղ է հիմնական

մտքից շեղվել, որտեղ է ավելորդ մտքեր կուտակել և ծանրաբեռնել աշխատանքը կամ որտեղ է բաց թողել անհրաժեշտ վերլուծություն:

Վերնագիրը: Գիտական աշխատանք կատարելիս հարկավոր է ուշադրություն դարձնել ճիշտ և լավ վերնագիր ընտրելուն: Առաջին հերթին անհրաժեշտ է ճիշտ, հնարավորության դեպքում՝ լավ, հետաքրքրություն առաջացնող վերնագիր ընտրել: Ճիշտ վերնագրի չափանիշը հետազոտության խնդիրը ճիշտ արտահայտելու ունակությունն է. վերնագիրը պետք է ցույց տա հիմնախնդիր: Լավ վերնագրի չափանիշը, հարկավ, ոչ միայն խնդիրը, այլև սեփական տեսակետը կամ տեսլականն այդ խնդրի առնչությամբ վերնագրի մի քանի բառերի մեջ զետեղելն է:

Խնդրի ներկայացումը: Խնդիրը ներկայացնելուց առաջ հակիրճ պետք է անդրադառնալ այդ խնդրի շուրջ իրողությանը. «իրավիճակն այսպիսին է...»: Իրավիճակի ներկայացմանը պետք է անմիջապես հետևի խնդիրը շոշափող հիմնական հարցադրումը, որը կախված է նրանից, թե կատարողը խնդրի որ կողմն է քննության առնում. «ի՞նչ է իրենից ներկայացնում այս իրավիճակը», կամ «ո՞րն է այս իրավիճակի ստեղծման պատճառը», կամ «ինչի՞ կհանգեցնի այս իրավիճակը» և այլն: Ընդ որում՝ անհրաժեշտ է ներկայացնել նաև թե՛ խնդրի շուրջ առկա իրավիճակի, թե՛ կատարվող հիմնական հարցադրման պատասխանների վերաբերյալ տիրապետող գիտական/հասարակական տեսակետը կամ մրցակցող տեսակետները/բանավեճը: Այնուհետև, առանց մանրամասնելու անհրաժեշտ է տալ սեփական պատասխանն արված հարցադրման վերաբերյալ: Ընթերցողին խնդրի և հեղինակի տեսակետի ընկալմանը նախապատրաստելու համար կարևոր է մատնանշել աշխատանքի ընդհանրական հետազոտական առաքելությունը: Ո՞րն է աշխատանքի նպատակը, ի՞նչ է այն գնահատում, արժևորում, ցույց տալիս... այս ընդգծված և այլ բառերը օգնում են հասկանալու աշխատանքի առաքելությունը՝ հետազոտական ի՞նչ նպատակ առաջադրելով ու դրան հասնելով է հեղինակը գալիս վերը արտահայտած իր տեսակետին: Նպատակին հասնելու եղանակները (որոնց համար հուշող բառեր կարող են լինել, օրինակ՝ հետազոտել, վերլուծել, համեմատել, համադրել և այլն) ևս հակիրճ ներկայացման կարիք ունեն. այս ամենով նախ՝ ընթերցողն առավել պատրաստ է լինում քննական մոտեցմամբ աշխատանքը ընթերցելուն, երկրորդ՝ աշխատանքի շարադրումն ավելի համակարգված է դառնում, և ուրվագծվում է հետազոտության ընդհանուր կառուցվածքը:

Փաստարկման ընդհանուր խնդիրը: Գիտական աշխատանք կատարելու անհրաժեշտ նախապայման է նախընտրած թեզի, վարկածի հիմքում հիմնավոր փաստարկներ ունենալը: Այդ փաստարկներն, իհարկե, ի հայտ են գալիս խնդրի երկարատև ու մանրակրկիտ, համբերատար ուսումնասիրության արդյունքում: Փաստարկները համոզիչ, հիմնավոր են, եթե բռնում են ինչպես տեսությունների, այնպես էլ պրակտիկայի, իրականության քննությունը: Չպետք է անտեսել ո՛չ տեսությունը, ո՛չ պրակտիկան: Տեսությունը խնդիրն ուսումնասիրելու ընդհանրական, օրինաչափ, դեդուկտիվ գործիքներ է առաջարկում, պրակտիկան հնարավորություն է տալիս ստուգել, փորձարկել տեսության գործիքները տվյալ

խնդրի շուրջ, պրակտիկ օրինակներ է հրամցնում կատարողին՝ իր թեզը, վարկածը դրանցով ստուգելու համար: Ուստի գիտական աշխատանք կատարելիս հարկավոր է ինչ-որ տեղ առանձնացնել, գրանցել խնդրի վերաբերյալ առկա գերակայող կամ մրցակցող տեսական դրույթները, ինչպես նաև սեփական տեսակետն ամրագրող համոզիչ իրողությունները: Ավելին՝ աշխատանքի շարադրանքի փուլում՝ խնդիրը ներկայացնելուց անմիջապես հետո, նախընտրելի է հակիրճ ներկայացնել բոլոր այն տեսական և գործնական փաստարկները, որոնք ընկած են սեփական թեզի հիմքում. դրանով էլ ավելի համակարգված ու հասկանալի է դառնում աշխատանքը, և հակիրճ, քանի որ աշխատանքի մեծ մասը նվիրված է լինելու նշված փաստարկների մանրակրկիտ քննությանն ու այդ փաստարկների ճշմարտացիության ապացուցմանը:

ՀՂՈՒՄՆԵՐԸ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ ԿԱՏԱՐԵԼԻՍ

Հղումները գիտական աշխատանքների անբաժան մասն են և աշխատանքի գիտականության կարևոր (թեև երբեմն ոչ որոշիչ) ցուցիչներից մեկը: Որպես կանոն, մենք հղում կատարում ենք ամեն անգամ, երբ աշխատանքում ներկայացնում ենք որևէ աղբյուրից վերցված տեղեկությունը, ինչ-որ մեկի հայացքները կամ էլ, երբ կապ ենք ստեղծում մեր գրածի և դրան վերաբերող աղյուսակի, գծապատկերի միջև: Այդուամենայնիվ, հատկապես սկսնակ հետազոտողների մոտ երբեմն առաջ են գալիս մի շարք հարցեր, ինչպես օրինակ՝ ե՞րբ է անհրաժեշտ հղում կատարել, ի՞նչ աղբյուրներ կարելի է օգտագործել և, հետևաբար, դրանց հղում կատարել, հղում կատարելու ո՞ր ձևն է նախընտրելի, աղբյուրների մատենագիտական ո՞ր տվյալներն ու դրանք ինչպե՞ս է պետք ներկայացնել հղման մեջ և այլն, ավելի կոնկրետ՝ ինչո՞ւ, ինչի՞ն, ե՞րբ և ինչպե՞ս հղում կատարել: Այս հարցերին էլ կանդրադառնանք ստորև և գործնական օրինակներով ցույց կտանք դրանց պատասխանները:

1. Ինչո՞ւ հղում կատարել: Հղումների էությունը և նշանակությունը:

Հղումն օգտագործվող տեղեկության, տվյալի (փաստական, վիճակագրական տվյալներ, այլ հեղինակի միտք և այլն) աղբյուրի հիշատակումն է (**մատենագիտական կամ արտաքին հղում**) կամ աշխատանքի տարբեր մասերը (գլուխ, ենթագլուխ, նկար, աղյուսակ, հավելված և այլն) միմյանց կապող գրառումը (**ներքին հղում**): Մեզ հետաքրքրողն այստեղ արտաքին կամ մատենագիտական հղումներն են: Արտաքին հղումը պահանջում է օգտագործվող աղբյուրի մատենագիտական տվյալների ճշգրիտ ներկայացում: Աշխատանքում օգտագործվող տվյալի, տեղեկության աղբյուրը չհիշատակելը համարվում է **գրագողություն** կամ հեղինակային իրավունքների խախտում, իսկ աղբյուրի մատենագիտական տվյալները թերի ներկայացնելը՝ կոպիտ սխալ: Իսկ ո՞րն է արտաքին հղումների իմաստը, նշանակությունը.

1. Օգտագործված աղբյուրին հղում կատարելն ակադեմիական գրագիտության հիմնարար պահանջ է, հակառակ դեպքում գործ կունենանք գրագողության հետ:
2. Հղումն ապահովում է օգտագործված տվյալների ստուգելիությունը, այսինքն՝ հղման մեջ տրված աղբյուրի միջոցով հեշտությամբ կարելի է ստուգել մեջբերվածի հավաստիությունը: Դա նաև ենթադրում է աղբյուրի մատենագիտական տվյալների լիարժեք ներկայացում՝ օգտագործված տվյալների սկզբնաղբյուրը հեշտությամբ գտնելու նպատակով:
3. Հղումն օգտագործված աղբյուրների հեղինակների կատարած աշխատանքի հանդեպ հարգանքի նշան է:
4. Հղումը վկայում է, որ ներկայացված վերլուծությունը հիմնավորված է այլ հեղինակների կողմից նախկինում կատարված ուսումնասիրություններով: Դա խոսում է այն մասին, որ աշխատանքը գիտության տվյալ ճյուղի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրությունների մի մասն է և, միաժամանակ, ներդրում այդ ճյուղի զարգացման գործում: Հարկ է, սակայն, հիշել նաև, որ հղումներն ընդամենը պետք է նպաստեն սեփական կարծիքի, գաղափարի հիմնավորմանը, այլ ոչ թե փոխարինեն հեղինակի կարծիքին:
5. Հղումները վկայում են ուսումնասիրության ընդգրկունության և մատենագիտական հենքի բնույթի մասին: Սա խոսում է այն մասին, որ հեղինակը քաջածանոթ է իր աշխատանքում օգտագործված աղբյուրներին և պատրաստ է այդ թեմայով ծավալել գիտական բանավեճ:
6. Ի վերջո, հղում անելը վկայում է, որ հեղինակը տիրապետում է ակադեմիական գրագիտության այդ տեխնիկային:

Ակադեմիական աշխատանքներում օգտագործվող **աղբյուրներին ներկայացվող հիմնական պահանջները չորսն են՝ հղումների քանակական և որակական բնութագրերը, ինչպես նաև հղումների (աղբյուրների) ստուգելիությունն ու վստահելիությունը:**

- Աշխատանքում մատենագիտական **հղումների քանակը**, որպես կանոն, խոսում է քննվող հարցի տեսական մշակվածության մասշտաբների մասին: Սակայն սեփական աշխատանքը զանազան աղբյուրներին հղումներով ու մեջբերումներով հարստացնելուն զուգահեռ, անհրաժեշտ է հիշել, որ **քննարկվող հարցին դուք պետք է տալ նաև սեփական գնահատականը:**

- Հարկ է հիշել նաև **աղբյուրների որակի** մասին և հղում կատարել միայն համեմատաբար նոր հրատարակված, հեղինակավոր ու թեմատիկ աղբյուրներին՝ հնարավորինս խուսափելով դասագրքերի և տեղեկատվական նյութերի, հանրամատչելի աղբյուրների օգտագործումից: Պետք է նաև հիշել, որ աշխատանքի որակի մասին է խոսում նաև դրանում տվյալ թեմայով հիմնարար կամ դասական համարվող աղբյուրների օգտագործումը՝ հատկապես քննարկվող հիմնախնդրի տեսական մշակվածությունը և, միաժամանակ, հեղինակի՝ դրանց հետ ծանոթ լինելը ցույց տալու համար:

- Օգտագործված աղբյուրին կատարված հղումը պետք է պարունակի բավարար չափով (թվով, մանրամասնությամբ) մատենագիտական տվյալներ, որոնք ընթերցողին հնարավորություն կտան՝ հեշտությամբ և արագ գտնելու օգտագործված աղբյուրն ու ծանոթանալու այն հատվածին, որին հեղինակը հղում է կատարում իր աշխատանքում: Մա ապահովում է օգտագործած **տվյալների ստուգելիությունը**:

- Օգտագործվող **աղբյուրները պետք է լինեն նաև վստահելի (հուսալի)**, այսինքն՝ գիտության տվյալ բնագավառում ընդունված և ճանաչված: Վստահելի և ոչ հուսալի աղբյուրները զանազաները բավական դժվար է, հատկապես՝ սկսնակ հետազոտողների համար: Վստահելիության կարևոր, բայց ոչ որոշիչ ցուցիչներ կարող են լինել աղբյուրի վերնագիրը, հեղինակի և հրատարակչության մասին տեղեկությունները, շարադրանքի ոճը և ձևավորումը (հիմնականում՝ գրքերի դեպքում), ինչպես նաև հրապարակող ամսագրի հեղինակավորությունը:

2. Ե՞րբ և ինչի՞ն (է անհրաժեշտ) հղում կատարել:

Աղբյուրին **հղում անհրաժեշտ է կատարել ամեն անգամ, երբ օգտագործվում են մտքեր, գաղափարներ ու այլ տվյալներ** գրքերից, ձեռնարկներից, մենագրություններից, ամսագրերից, ժողովածուներից, թերթերից, տեսաֆիլմերից, հեռուստա- և ռադիոհաղորդումներից, համացանցային կայքերից և էլեկտրոնային պաշարներից, օնլայն քննարկումների ֆորումներից, հարցազրույցներից: Բնականաբար, անիմաստ է հղում կատարել այն ամենին, ինչն այլ մարդիկ չեն կարող կարդալ, տեսնել կամ լսել՝ հեղինակի մեջբերած տվյալները ստուգելու համար:

Ինչպե՞ս ընտրել աղբյուրները: Որակյալ հետազոտություն իրականացնելու համար աղբյուրների ընտրությունն ունի առանցքային նշանակություն: Այսօր համացանցային տիրույթի և հրատարակչական գործի զարգացումը մի կողմից հետազոտողին առաջարկում է թեմատիկ հրապարակումների առատություն, սակայն մյուս կողմից ի հայտ է գալիս այդ առատությունից պետքականը «ֆիլտրելու» խնդիր: Անշուշտ, կախված մասնագիտությունից, այդ «ֆիլտրը» կլինի տարբեր, և այդ հարցում դժվար է որևէ համընդհանուր չափորոշիչ առանձնացնել: Ավելին, այն հրապարակումը, որը մեկի համար (իր հետազոտական թեմայից ելնելով) կլինի անօգտակար «տեղեկատվական աղբ», մի ուրիշի համար կարող է լինել հակառակը՝ ուսումնասիրության հիմնական պաշար: Ընդհանուր առմամբ, կարելի է օգտվել **աղբյուրների ընտրության հետևյալ ընդհանրական չափորոշիչներից**.

- ***Թեմատիկ համապատասխանությունը*** – որքանո՞վ է տվյալ հրապարակումն արդիական և կիրառելի ընտրված թեմայի համար, որքանո՞վ է հեղինակի մոտեցումը հավասարակշռված և օբյեկտիվ, անկողմնակալ քննարկվող հարցերի նկատմամբ:

- ***Ժամանակային համապատասխանությունը*** – ե՞րբ է հրապարակվել տվյալ նյութը, դեռ կիրառելի՞ են դրանում արտացոլված գաղափարներն ու մոտեցումները, վերանայե՞լ է տվյալ հեղինակն իր մոտեցումները հետագայում՝ ավելի նոր հրապարակման մեջ (այս դեպքում անհրաժեշտ է օգտվել նոր հրապարակումից):

• **Հրապարակման հանրահայտությունը** – արդյո՞ք տվյալ աղբյուրը բավարար չափով հեղինակավոր է՝ այն հետազոտության մեջ ներառելու համար (հեղինակավոր հրատարակչություն, հետազոտական կենտրոն կամ գրախոսվող ամսագիր), արդյո՞ք այլ հեղինակներ անդրադարձել են տվյալ հրապարակմանը, որքանո՞վ է պետքական, օգտակար տվյալ հրապարակումն ընտրված թեմայի համար:

• **Թեմատիկ ընդգրկունությունը** – որքա՞ն համընդհանուր կամ ընդգրկուն են հրապարակման մեջ ներկայացված գաղափարներն ու մոտեցումները (հնարավոր է՝ ընտրված թեման ենթադրում է բավական նեղ ուղղվածության հրապարակումներ մասնավոր դեպքերի վերաբերյալ):

Ըստ **տեղեկության աղբյուրի տեսակի**, տարբերում են տպագիր, տեսա- և ձայնային, էլեկտրոնային/թվային աղբյուրները, նկարները և ֆոտոպատկերները:

Ըստ **տեղեկության աղբյուրի տիպի**, տարբերում են հետևյալ աղբյուրները. գիրք, ձեռնարկ, մենագրություն, հոդվածների ժողովածու, ամսագիր (ամսագրային հոդված), թերթ (թերթային հոդված), իրավական ակտ (օրենք, որոշում, պայմանագիր), վիճակագրություն, ռադիո- և հեռուստահեռարձակումներ և այլն:

3. Ինչպե՞ս հղում անել:

Ոչ միայն մի երկրում, այլև ողջ աշխարհում չկա հղումների միասնական (պարտադիր) ոճ: Որպես կանոն, գիտական կազմակերպությունները, բուհերը, հրատարակչությունները, ամսագրերն իրենք են որոշում իրենց համար նախընտրելի ոճը: Ուստի քիչ չեն դեպքերը, երբ միևնույն բուհի տարբեր մասնագիտական ստորաբաժանումներում (ֆակուլտետ, բաժին) կիրառվում են հղումների տարբեր ոճեր: Հղումների տարբեր ոճերի կարելի է հանդիպել նաև միևնույն մասնագիտությանը վերաբերող տարբեր հրապարակումներում, այդ թվում՝ տարբեր երկրներում հրատարակված: Ընդհանուր առմամբ, ակադեմիական միջավայրում կիրառվում են հղումների 10-ից ավելի ձևեր, որոնք դասակարգվում են **հղումների 3 հիմնական ոճային խմբերի մեջ՝ ներտեքստային, շարունակվող համարակալմամբ և կրկնվող համարակալմամբ:**

Ստորև կներկայացնենք այս երեք հիմնական ոճային խմբերն իրենց առանձնահատկություններով, համեմատական առավելություններով ու թերություններով:

Ներտեքստային ոճ: Բուն տեքստի մեջ տրվում են հեղինակի կամ կազմակերպության անունը՝ ուղղակիորեն տեքստում կամ փակագծերի մեջ, հրատարակման տարեթիվը և օգտագործված հատվածի էջը: Օգտագործված աղբյուրներն այբբենական կարգով ներկայացվում են հետազոտության տեքստի (հոդվածի, աշխատանքի գլխի կամ ենթագլխի) վերջում: Այս ոճի առավելություններից է այն, որ շատ հարմար է տպագիր և առնվազն մեկ հեղինակ ունեցող հրապարակումների դեպքում, մասնավոր քննարկման ժամանակագրական զարգացմանը հետևելու համար, հեշտ է վարժվելն ու օգտագործելը, տարածված է ու ճանաչելի, չկա հղման համար հայացքը բուն տեքստից կտրելու և տողատակը կամ աշխատանքի վերջում տրված աղբյուրների ցանկը նայելու կարիք: Թերություններից

է այն, որ անհարմար է անհեղինակ կամ հրատարակման տարեթիվ չունեցող, համացանցային հրապարակումներին, հեռուստա- և ռադիոհաղորդումներին, տեսա- և ձայնային նյութերին, երկրորդային աղբյուրներին հղում անելու համար:

Շարունակական համարակալում: Մա ՀՀ-ում առավել տարածված հղման ոճն է: Այս դեպքում բուն տեքստում կիրառվում է վերտողային համարակալում, որը կապակցված է տողատակային կամ տեքստի վերջում տրվող աղբյուրագիտական գրառման հետ: Ըստ որում, համարակալումն իրականացվում է շարունակականության սկզբունքով, երբ ողջ տեքստում հղումների համարակալումը շարունակվում է (1 , 2 , 3 , 4 ...), այլ ոչ թե ամեն էջում սկսվում նորից: Օգտագործված աղբյուրների ցուցակը տրվում է հետագոտության տեքստի (հողվածի, աշխատանքի գլխի կամ ենթագլխի) վերջում: Այս ոճի առավելություններից է այն, որ ավանդության է, հատկապես՝ տողատակային տարատեսակը, որը հարմար է յուրաքանչյուր բնույթի, տեսակի, տիպի աղբյուրներին հղում կատարելու համար: Թերություններից է այն, որ ընթերցողը ստիպված է անընդհատ հայացքը կտրել տեքստից՝ հղման աղբյուրը տողատակում կամ աշխատանքի վերջում նայելու համար:

Կրկնվող համարակալում: Այս ոճի դեպքում տեքստում կիրառվում է փակագծերի մեջ առնված կամ վերտողային կրկնվող համարակալում, որը կապակցված է աշխատանքի (հողվածի, գրքի գլխի կամ ենթագլխի) վերջում տրված աղբյուրների ցուցակի հետ: Այս ոճի առանձնահատկությունն այն է, որ միննույն աղբյուրին հղման համարը կրկնվում է: Այսինքն, եթե ինչ-որ աղբյուրի հղման համարը [18]-ն է, ապա ողջ տեքստում այդ աղբյուրին հղում կատարելիս կկիրառվի նույն համարը: Ավելին, աղբյուրների ցուցակը կազմվում է ոչ թե այբբենական կարգով, այլ աշխատանքում աղբյուրներին հղման հաջորդականությամբ: Այս ոճի առավելություններից է այն, որ միննույն աղբյուրին հղման համար օգտագործվում է միայն մեկ թիվ, և կարիք չկա օգտագործելու հապավումներ կամ բառակապակցություններ, ինչպիսիք են «նույն տեղում», «նշված աշխատությունը», որոնք կիրառվում են շարունակական համարակալման դեպքում, նույն աղբյուրի տարբեր էջերին հղում կատարելու համար պահանջվում է ընդամենը փակագծերում տրված հղման համարի կողքին գրել էջը: Թերություններից է այն, որ աղբյուրին ծանոթանալու համար ընթերցողը ստիպված է հայացքը կտրել տեքստից և նայել աշխատանքի վերջում տրված ցուցակը:

Աղբյուրների մատենագիտական տվյալները թերի կամ ոչ ճշգրիտ ներկայացնելը կարող է համարվել տեխնիկական թերություն, իսկ եթե այնքան թերի է, որ գործնականում անհնար է կամ խիստ դժվար է աղբյուրը գտնելը, ապա դա կարող է անգամ համարվել գրագողություն: Մա նշանակում է, որ **աղբյուրների մատենագիտական տվյալների ճշգրիտ ներկայացումը ևս ունի առանցքային նշանակություն հետագոտական աշխատանքների համար:** Այս առումով, հարկ է հաշվի առնել երկու հանգամանք.

1. Հղումների բոլոր ոճերի դեպքում պահանջվում են աղբյուրների գրեթե միննույն տվյալները,
2. Հղումների ոճային յուրաքանչյուր տարատեսակի դեպքում մատենագիտական այդ տվյալները նշվում են տարբեր հերթականությամբ:
Ստորև տրված են որոշ օրինակներ.

Գիրք, ձեռնարկ, մենագրություն

1. Հեղինակի ազգանունը, անունը (երբեմն՝ միայն առաջին տառը)
2. Աշխատության վերնագիրը
3. Հրատարակման վայրը
4. Հրատարակչությունը
5. Հրատարակման տարեթիվը

Օրինակ՝ Nowacki W. Theory of Asymmetric Elasticity. Oxford. Pergamon Press. 1986. 383 p.

Հոդված ժողովածուից

1. Հեղինակի ազգանունը, անվան առաջին տառը
2. Հոդվածի վերնագիրը
3. Ժողովածուի վերնագիրը
4. Հրատարակչությունը
5. Հրատարակման վայրը
6. Հրատարակման տարեթիվը
7. Օգտագործված հատվածի էջը

Օրինակ՝ Kolesnikov A. M., Popov A. V. Pure bending of a pressurized curved tube // Proceedings of the International Conference Shell Structures: Theory and applications. 16-18 October, 2013. Gdansk, Poland. Taylor&Francis Press. London. 2014. P. 113-116.

Հոդված ամսագրից

1. Հեղինակի ազգանունը, անվան առաջին տառը
2. Հոդվածի վերնագիրը
3. Ամսագրի անվանումը
4. Հրատարակման տարեթիվը
5. Ամսագրի հերթական համարը, հատորը
6. Օգտագործված հատվածի էջը

Օրինակ՝ Iesen D. The plane micropolar strain of orthotropic elastic solids // Archives of Mechanics. 1973. Vol. 5. № 3. P. 547-561.

Հոդված թերթից

Անհեղինակ հոդված

Evening Chronicle. Internet fraud is a worry, 18 April, 2006, p. 9.

Հեղինակային հոդված

Jones, A. Me and the maestros. The Independent, 25 September, 2006, p. 12.

Ռադիո- և հեռուստահեռարձակում

1. Վերնագիրը, սերիալի դեպքում՝ սկզբում՝ սերիան
2. Ձևաչափը

3. Չայնագրման ստուդիան
4. Չայնագրման վայրը
5. Չայնագրման տարեթիվը

Օրինակ` The food programme. Food and climate change. [radio broadcast]. Distributed by BBC Radio 4. 4 June 2006.

Get your dream job. Funeral arranger. [TV broadcast]. Distributed by BBC3. 21 February 2006.

Տեսաֆիլմ

1. Վերնագիրը, սերիալի դեպքում` սկզբում սերիան
2. Չայնագրման տարեթիվը
3. Չնաչափը
4. Չայնագրման ստուդիան
5. Չայնագրման վայրը

Օրինակ`

My Brilliant Career, 1979, motion picture, New South Wales Film Corporation, distributed by Australian Video, Australia.

Տեսա- կամ ձայներիզ

1. Հեղինակ
2. Վերնագիրը, սերիալի դեպքում` սկզբում սերիան
3. Չնաչափը
4. Չայնագրման ստուդիան
5. Չայնագրման վայրը
6. Չայնագրման տարեթիվը

Օրինակ` Adams, Garry and Peck, Terry. 202 useful exercises for IELTS. [audio cassette]. Sydney: Adams and Austen. 2001.

Համացանցային հրապարակումներ

Համացանցային աղբյուրներին հղում կատարելու կարգը նույնն է, ինչ դրանց տեքստային տպագիր տարբերակներին հղում կատարելու դեպքում: Սակայն այս դեպքում անհրաժեշտ է աղբյուրի մատենագիտական տվյալների մեջ ներառել նաև աղբյուրի էլեկտրոնային ամբողջական հասցեն և դրան մուտք գործելու ժամանակը: Էլեկտրոնային շատ երկար հասցեները կարելի է «կոտրել»` մյուս մասը շարունակելով հաջորդ տողում:

Օրինակ` Amnesty International (2008) No Pride in Scilence: Domestic and sexual violence against women in Armenia. [Online]. Yerevan: Amnesty international publ. Available from: <https://www.amnesty.org/download/Documents/56000/e ur540052008en.pdf> . [Accessed 29 September 2016].

4. Օգտագործված աղբյուրների ցանկ և գրականության ցանկ:

Օգտագործված աղբյուրների և գրականության ցանկերը հաճախ են շփոթում: Մրանց տարբերությունը նրանում է, որ առաջինում նշվում են միայն հետազոտության մեջ ուղղակիորեն օգտագործված/հղում արված աղբյուրները, իսկ

երկրորդի դեպքում՝ և՛ ուղղակիորեն օգտագործված, և՛ այն աղբյուրները (անպայման առանձնացված՝ հատուկ վերնագրով), որոնք ուղղակիորեն չեն հիշատակվել հետազոտության մեջ, բայց ազդել են դրա հեղինակի հայացքների ձևավորման վրա:

Ինչպես հղումների դեպքում աղբյուրների մատենագիտական տվյալները ներկայացնելիս, այնպես էլ օգտագործված աղբյուրների և գրականության ցանկերը կազմելիս առաջնորդվում են տարբեր սկզբունքներով: Հաճախ հղումների կոնկրետ ոճի դեպքում կիրառվում է այդ ցանկերի կառուցման այս կամ այն սկզբունքը:

Ընդհանուր առմամբ, աղբյուրների ցանկերի կառուցման համար կիրառում են հետևյալ սկզբունքները.

1. Սկզբում տրվում են առաջնային, ապա՝ երկրորդային աղբյուրները:
2. Հղումների որոշ ոճերի դեպքում կիրառվում են աղբյուրների դասակարգման լեզվական առաջնայության և այբբենական կարգեր. աղբյուրների ցանկի ամեն բաժնի ներսում այբբենական կարգով դասակարգվում են սկզբում՝ հայերեն, ապա՝ օտարալեզու աղբյուրները:
3. Աղբյուրները ներկայացվում են տիպաբանորեն՝ սկզբնաղբյուրներ (սրանք ևս պետք է առանձնացնել ըստ տեսակների՝ նորմատիվ-իրավական ակտեր, հարցումներ և այլն), տպագիր և էլեկտրոնային գրքեր (ներառյալ՝ մենագրությունները, գրքույկները, ժողովածուները), տպագիր և էլեկտրոնային ամսագրային հոդվածներ, տպագիր և էլեկտրոնային տեքստային դասախոսություններ, չհրատարակված նյութեր, զեկույցներ, ատենախոսություններ, տպագիր և էլեկտրոնային մամուլի հրապարակումներ, տեսա- և ձայնագրություններ, հեռուստա- և ռադիոհաղորդումներ և այլն:

Այսպիսով, ինչպես տեսնում ենք, հղումները հետազոտական աշխատանքներում ունեն առանցքային նշանակություն. դրանք անհրաժեշտ են ինչպես գրագողության վերաբերյալ կասկածները փարատելու, ակադեմիական էթիկայի նորմերը պահպանելու, այնպես էլ հետազոտողի իրազեկվածությունը տվյալ թեմայով փաստելու համար: Ըստ որում, ակադեմիական միջավայրում առկա է հղումների ոճային բազմակարծություն. յուրաքանչյուր գիտակրթական հաստատություն, անգամ ստորաբաժանում, մասնագիտական ընկերակցություն, ամսագիր և հրատարակչություն առաջնորդվում է իր համար նախընտրելի ոճով: Վերջիններս էլ, իրենց հերթին, ունեն տարատեսակներ, որոնք, առաջնորդվելով տվյալ ոճի ընդհանուր կանոններով, կարող են նաև փոքր-ինչ տարբերվել միմյանցից:

ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ԱԶԼՎՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԳՐԱԳՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարանը ակադեմիական ազնվության խախտման և գրագողության արատավոր երևույթների դեմ պայքարելու համար մշակել և Գիտական խորհրդի կողմից հաստատել է երկու իրավական փաստաթուղթ՝

- «Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամի ակադեմիական ազնվության քաղաքականություն, որով սահմանվում են ակադեմիական ազնվության հիմնական սկզբունքները, նպատակները, խնդիրները, խախտման դեպքերը և լուծման ընթացակարգը,
- «Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամում գրագողության դեմ պայքարի հայեցակարգ, որը միտված է գրագողության հիմնական տեսակների մեկնաբանմանը, համալսարանում գրագողության դեմ պայքարի միջոցների ներկայացմանը:

Ակադեմիական ազնվությունը ենթադրում/նշանակում է ցանկացած ակադեմիական աշխատանք կատարել առանց հովանավորչության, կաշառքի, գրագողության, խաբեության, կեղծիքի, խարդախության, առանց այլ անձանցից արգելված օգնություն ստանալու կամ օգտվելու տեղեկատվության ցանկացած արգելված աղբյուրից: Ակադեմիական ազնվության սկզբունքներն են՝

- օրինականություն,
- սոցիալական արդարություն,
- թափանցիկություն,
- բարեվարքություն,
- հրապարակայնություն,
- հաշվետվողականություն,
- կրթություն՝ առանց կոռուպցիայի,
- կրթությունն՝ ընդդեմ կոռուպցիայի:

Ակադեմիական ազնվության խախտման դրսևորումներ/դեպքեր են որակվում այն հնարավոր գործողությունները, որոնք հակասում են ակադեմիական ազնվությանը, որոնք կապված են ստելու, խարդախելու, կեղծելու, կաշառելու, հովանավորչության, գրագողության, արգելված աջակցության, պաշտոնական դիրքի չարաշահման հետ և այլն: Ակադեմիական ազնվության խախտում թույլ տված և/կամ խախտումն արձանագրող կողմեր կարող են լինել համալսարանի շահառուները և շահակիցները: Կողմերը կարող են ակադեմիական ազնվության խախտման դեպքը (կամ որ նույնն է՝ դրսևորումը) քննարկել և համաձայնության գալ՝ ակադեմիական ազնվության սկզբունքների ներքո գտնելով փոխադարձ ընդունելի լուծում: Համաձայնության չգալու դեպքում պետք է դիմել համալսարանի ռեկտորին՝ գրավոր ներկայացնելով ակադեմիական ազնվության խախտման դեպքը: Ակադեմիական ազնվության հնարավոր խախտման դեպքը քննելու նպատակով ռեկտորի հրամանով ձևավորվում է տվյալ դեպքը քննող ժամանակավոր հանձնաժողով, որը սահմանված կարգով քննում է ներկայացված դեպքը: Պարզաբանելով դեպքի էությունը՝ հանձնաժողովը կայացնում է որոշում՝ առկա է ակադեմիական ազնվության խախտում, թե՛ ոչ: Հանձնաժողովի որոշումից հետո նախագահի կողմից կողմերը ծանուցվում են որոշման մասին, իսկ որոշման պատճենը ներկայացվում է համալսարանի ռեկտորին: Հանձնաժողովի կայացրած որոշումը ենթակա է բողոքարկման: Բողոքարկման հարցը քննվում է ռեկտորի հրամանով ձևավորված

բողոքարկման ժամանակավոր հանձնաժողովի կողմից՝ ըստ սահմանված կարգի: Համակողմանի պարզաբանելով դեպքի էությունը՝ բողոքարկման ժամանակավոր հանձնաժողովը կայացնում է վերջնական որոշում՝ առկա է ակադեմիական ազնվության խախտում, թե՛ ոչ: Բողոքարկման ժամանակավոր հանձնաժողովի որոշումից հետո այդ հանձնաժողովի նախագահի կողմից կողմերը ծանուցվում են վերջնական որոշման մասին, իսկ այդ որոշման պատճենը ներկայացվում է համալսարանի ռեկտորին:

Գրագողությունն ուրիշի ստեղծագործությունը որպես սեփական ներկայացնելն է կամ ուրիշի ստեղծագործության անօրինական հրատարակումը քո անվամբ, այլ կերպ՝ հեղինակության յուրացումը: **Ինքնագրագողությունը** գրագողության տարատեսակ է, որը ենթադրում է առանց ստեղծագործական վերամշակման և առանց սկզբնաղբյուրի նշման նախկինում հրատարակված սեփական ստեղծագործությունների, դրանցում ներկայացված մտքերի, հատվածների կրկնակի, բազմակի, զուգահեռ վերահրատարակություն: Համաձայն համալսարանի ակադեմիական ազնվության վերոնշյալ քաղաքականության՝ գրագողությունը ակադեմիական ազնվության (բարեվարքության) խախտում է: Ավելին, համաձայն «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի՝ գրագողությունը հեղինակային իրավունքի խախտում է, որի համար նախատեսվում է պատասխանատվություն՝ օրենքով սահմանված կարգով (տե՛ս ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 227-րդ հոդվածը):

Գրագողության առավել տարածված տեսակներից են.

1. Դիտավորյալ խաբեություն:

Երբ անձն այլ մարդու կողմից ամբողջությամբ կամ մասամբ պատրաստված աշխատանքը ներկայացնում է որպես իր սեփական, մտավոր-ստեղծագործական ինքնուրույն աշխատանք: Մասնավորապես.

1.1 Երբ անձը վճարում է այլ մարդու կամ կազմակերպության, որպեսզի նա պատրաստի իր աշխատանքը, կամ պարզապես գնում է արդեն պատրաստի աշխատանք, ապա այն ներկայացնում որպես իր սեփական, ինքնուրույն կատարած աշխատանք:

1.2 Երբ անձը մեկ ուրիշին է տրամադրում իր աշխատանքն՝ այն արտատպելու, պատճենելու համար, կամ հենց ինքն է արտատպում, պատճենում այլ անձի պատրաստած աշխատանքը:

1.3 Երբ անձը լրամշակում, լրացումներ ու փոփոխություններ է կատարում մեկ ուրիշի պատրաստած աշխատանքում և այն ներկայացնում՝ որպես իր սեփական, ինքնուրույն կատարած աշխատանք:

2. Արտատպում/արտագրություն/պատճենում:

Գրագողության այս տեսակն առկա է այն ժամանակ, երբ.

2.1 Անձը բնօրինակի տեքստը մեջբերում է նույնությամբ՝ առանց դրա աղբյուրի (պատշաճ ձևով) հիշատակման և/կամ մեջբերումը չակերտների մեջ առնելու:

2.2 Անձն իր աշխատանքում ներառում է այլ անձի (հեղինակի) մտքերը, գաղափարները՝ առանց դրանց աղբյուր(ներ)ի (պատշաճ ձևով) հիշատակման:

3. Այլ հեղինակի միտքը սեփական բառերով վերաձևակերպելու անկարողություն:

3.1 Անձը, անգամ աղբյուրը պատշաճ ձևով հիշատակելով, այլ հեղինակի բառերն օգտագործում է նույնությամբ, առանձ փոփոխության և վերաձևակերպման, սակայն աղբյուրից վերցված հատվածը չի դնում չակերտների մեջ:

3.2 Անձը բնօրինակից վերցրած հատվածի մեջ փոփոխում է մի քանի բառ կամ զարգացնում է այդ հատվածի միտքը, սակայն 2 դեպքում էլ չի հիշատակում բնօրինակի աղբյուրը:

3.3 Անձը զարգացնում է բնօրինակից վերցված հատվածի միտքը, անգամ աղբյուրը պատշաճ ձևով հիշատակելով, սակայն արդյունքում անհնար կամ խիստ դժվար է դառնում տարանջատել նրա սեփական և օգտագործված աղբյուրի հեղինակի միտքը: Այսպիսի դեպքերից խուսափելու համար կարելի է այլ հեղինակի միտքը «որոշ հեղինակներ նշում են, որ», «այսինչ հեղինակի կարծիքով» արտահայտությունների օգտագործմամբ ներկայացնելուց և աղբյուրը պատշաճ ձևով հիշատակելուց հետո այլ հեղինակի մտքի սեփական զարգացումը կամ դրա վերաբերյալ սեփական մոտեցումը ներկայացնել «մեր կարծիքով», «գտնում ենք, որ» կամ նմանատիպ այլ արտահայտությունների կիրառմամբ:

4. Սեփական միտքը, գաղափարն ինքնուրույն ձևակերպելու անկարողություն:

Գրագողության այս տարատեսակի դրսևորումներն են.

4.1 Երբ անձն իր սեփական գաղափարները ձևակերպում է այլ հեղինակների մտքերի, բառերի կիրառմամբ՝ առանց դրանց աղբյուրի (պատշաճ ձևով) հիշատակման:

4.2 Երբ անձն իր միտքը ձևակերպում է այլ հեղինակներից տարբեր մեջբերումներ ու ձևակերպումներ իրար կցելով՝ առանց աղբյուր(ներ)ի (պատշաճ ձևով) հիշատակման:

5. Աղբյուրներին չափից շատ հղում կատարելը:

Սա այն դեպքն է, երբ.

5.1 Աշխատանքը կազմված է գերազանցապես այլ հեղինակների հրապարակումների, մտքերի, գաղափարների ներկայացումից՝ աղբյուրների պատշաճ ձևով հիշատակմամբ, սակայն առանց դրանց վերաբերյալ սեփական մոտեցման ներկայացման: Արդյունքում, այդ աշխատանքը ոչ մի արժեքավոր վերլուծություն, նորույթ, ինքնատիպություն չի պարունակում:

5.2 Աշխատանքը կազմված է գերազանցապես մեկ-երկու աղբյուրների հիման վրա: Սա չի վերաբերում նեղ մասնագիտական (օրինակ՝ բանասիրական) աշխատանքներին, օրինակ՝ երբ թեման վերաբերում է կոնկրետ հեղինակ(ներ)ի հայացքների կամ ստեղծագործության քննությանը:

6. Աղբյուրներից մեծածավալ մեջբերումներ կատարելը:

Գրագողության այս տեսակն առկա է այն դեպքում, երբ անձը, հիմնականում՝ «ծավալ լրացնելու» նպատակով, իր աշխատանքում կատարում է երկարաշունչ և/կամ մեծաքանակ ուղղակի մեջբերումներ՝ անգամ աղբյուրի (պատշաճ ձևով) հիշատակմամբ և չակերտներ օգտագործելով: Սա ևս չի վերաբերում նախորդ կետում նշված դեպքերին, երբ ուղղակի մեջբերումները, որպես կանոն, պարտադիր են: Սակայն, ամեն դեպքում, մեջբերումների ծավալը և քանակը պետք է լինեն հիմնավորված:

7. Աղբյուրների սխալ հիշատակում:

Գրագողության այս տեսակն առկա է այն ժամանակ, երբ.

7.1 Անձն իր աշխատանքում օգտագործված մտքի, հատվածի համար հղում է կատարում մի աղբյուրի, որին ինքն անձամբ չի ծանոթացել, այլ դրան հանդիպել է մեկ այլ հեղինակի աշխատանքում: Անձը պետք է հղում կատարի միայն այն աղբյուրին, որին ինքն անձամբ է ծանոթացել:

7.2 Անձն իր աշխատանքում «Օգտագործված աղբյուրների ցուցակում» ներառում է աղբյուր, որին ինքն անձամբ չի ծանոթացել և աշխատանքում դրան հղում չի արվել: Այդ ցանկում պետք է տիպաբանված ներկայացվեն միայն աշխատանքում օգտագործված աղբյուրները:

7.3 Անձն օգտագործված աղբյուրները հիշատակում է ոչ պատշաճ ձևով: Հաճախ այսպիսի սխալները որակվում են «տեխնիկական թերություն» ընդհանուր բնորոշմամբ, բայց ոչ բոլոր թերություններն են այդքան «անմեղ»: Մասնավորապես, տեխնիկական թերություն չի կարելի համարել (հետևաբար, պետք է համարել գրագողություն) օգտագործված աղբյուրին հղում կատարելիս դրա մատենագիտական տվյալների մեջ այնպիսի վրիպակը կամ հղում կատարելու կարգի այնպիսի խախտումը, որն անհնար կամ խիստ դժվար է դարձնում աշխատանքում մեջբերված տվյալների (գաղափարների, փաստական և այլ տվյալների) հավաստիության ստուգումը:

7.4 Անձն իր աշխատանքում օգտագործված մտքի, հատվածի համար հղում է կատարում սխալ (կամ կեղծ), այդ թվում՝ գոյություն չունեցող աղբյուրի: Դա կարող է լինել ինչպես անձի դիտավորության, օրինակ՝ ընթերցողին դիտավորյալ խաբելու ցանկության, այնպես էլ տեխնիկական խնդրի արդյունք: Վերջինս հաճախ հանդիպում է համացանցային հրապարակումների դեպքում, երբ հղման մեջ տրված համացանցային հասցեով ինչ-որ ժամանակ հասանելի հրապարակումը տեղափոխելուց կամ կայքը փակվելուց հետո տվյալ հասցեով այլևս հասանելի չի լինում: Նման դեպքերից խուսափելու համար պետք է նախ աշխատանքը հանձնելուց առաջ ստուգել համացանցային հասցեների հասանելիությունը, երկրորդ, այդպիսի հրապարակումների մատենագիտական տվյալներում անպայման նշել տվյալ համացանցային հասցեին մուտք գործելու ժամկետը:

8. Այլ անձանց աջակցությունը չհիշատակելը:

Գրագողության այս տեսակն առկա է, երբ անձն իր աշխատանքում չի հիշատակում այն անձանց, ովքեր աջակցել են նրան աշխատանքի պատրաստման գործում, օրինակ, հանրային կարծիքի հարցումների, փորձագիտական հարցազրույցների անցկացման, տվյալների մշակման գործում: Սա չի վերաբերում աշխատանքի գիտական ղեկավարին կամ խորհրդատուին (վերջիններիս տվյալներն աշխատանքի տիտղոսաթերթի վրա նշելը պարտադիր պահանջ է և դա լիովին բավարար է):

Գրագողության դեմ պայքարի համար կիրառվում են պասիվ և ակտիվ միջոցներ, որոնք թույլ են տալիս բարձրացնել ուսանողների, աշխատակիցների աշխատանքների որակը և ինքնատիպության մակարդակը:

- Գրագողության դեմ պայքարի **պասիվ միջոցները** գրագողությունը կանխելու և բացառելու միջոցներն են:
- Գրագողության դեմ պայքարի **ակտիվ միջոցները** գրագողությունը բացահայտելուց հետո կիրառվող պատժիչ միջոցներն են:

Յուրաքանչյուրին անդրադառնանք առանձին:

Գրագողության դեմ պայքարի համար կիրառելի են գրագողության կանխման և բացառման (պասիվ) հետևյալ միջոցները.

1. Կազմակերպել կողմնորոշիչ սեմինար-դասընթացներ, իրազեկման հանդիպումներ, որոնց միջոցով ուսանողները և աշխատակիցները կձանոթանան ներկայացվող պահանջներին:
2. Տպագրել համառոտ ուղեցույցներ, որոնք տեղեկություններ կպարունակեն գրագողության բացառման, ինչպես նաև սկզբնաղբյուրները հղելու կանոնների մասին:
3. Ուսանողների ներգրավմամբ ստեղծել ուսուցողական տեսահոլովակներ և տարածել ուսանողների շրջանում՝ օգտագործելով համացանցի լայն հնարավորությունները:
4. Կազմակերպել գրագողությունը դատապարտող և ակադեմիական ազնվության արժեքը գովաբանող PR միջոցառումներ. հայտարարել «Գրագողության դեմ պայքարի օր» կամ կազմակերպել երևույթը դատապարտող ֆլեշ-մոբեր:
5. Խորացնել և զարգացնել գիտական աշխատանքների ձևակերպման, հետազոտությունների իրականացման մեթոդներին նվիրված բակալավրի, մագիստրատուրայի և հետբուհական կրթական ծրագրերով նախատեսված դասընթացները:
6. Ծանոթացնել գիտական և այլ աշխատանքներում կիրառվող հղման տարատեսակներին:
7. Համալսարանում ստեղծել հայերեն լեզվով գրված ռեֆերատների, անհատական, կուրսային, ավարտական աշխատանքների և մագիստրոսական թեզերի միասնական էլեկտրոնային բազա:

8. Համալսարանում ներդնել գրագողության դեպքերը բացահայտող համակարգչային ծրագիր, որի արդյունքը մեծ ազդեցություն կունենա Համալսարանի վարկանիշի բարձրացման գործում:
9. Ռեֆերատները, անհատական աշխատանքները կուրսային, ավարտական աշխատանքները, համապատասխան իրավական ակտերի հիման վրա, ըստ անհրաժեշտության ենթարկել ներքին գրախոսության:
10. Մագիստրոսական թեզերը, համապատասխան իրավական ակտերի հիման վրա, ենթարկել արտաքին գրախոսման:
11. Տպագրության ներկայացված հոդվածների, ինչպես նաև մենագրությունների, ուսումնամեթոդական, գիտամեթոդական, ուսումնագիտական և նման տիպի այլ աշխատանքների համար, համապատասխան իրավական ակտերի հիման վրա, կազմակերպել արտաքին գրախոսում:

Իրազեկման և ներքին համոզում առաջացնելու քաղաքականությանը զուգընթաց, պետք է ցուցադրել նաև գրագողության նկատմամբ գործնական անհանդուրժողականություն՝ համաչափ պատիժների (նախազգուշացում, գնահատականի իջեցում, հեռացում և այլն) մշակման և կիրառման տեսքով: Մասնավորապես, գրագողության դեմ պայքարի համար կարելի է իրականացնել հետևյալ քայլերը. համապատասխան էլեկտրոնային ծրագրային ապահովման պայմաններում ռեֆերատների, անհատական, կուրսային, ավարտական աշխատանքների, մագիստրոսական թեզերի, տպագրության ներկայացված գիտական հոդվածների, մենագրությունների, ուսումնամեթոդական, գիտամեթոդական, ուսումնագիտական և նման տիպի այլ աշխատանքների համար սահմանել ինքնատիպության աստիճան հետևյալ բանաձևի միջոցով.

Ինքնատիպության աստիճան % = 100% - գրագողություն %

Աշխատանքի տեսակ	Ինքնատիպության աստիճան
Ռեֆերատ, անհատական աշխատանք	30% և բարձր
Կուրսային աշխատանք	50% և բարձր
Ավարտական աշխատանք	60% և բարձր
Մագիստրոսական թեզ	70% և բարձր
Տպագրության ներկայացված գիտական հոդված, մենագրություններ, ուսումնամեթոդական, գիտամեթոդական, ուսումնագիտական և նման տիպի այլ աշխատանքներ	80% և բարձր

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ամփոփելով ուղեցույցում շարադրված մեթոդական ցուցումները՝ պետք է փաստել, որ գիտահետազոտական ցանկացած աշխատանք գրելիս հեղինակը պետք է իմանա գիտական հետազոտություն կատարելու հիմնական սկզբունքները: Այսպես, **գիտական հետազոտության թեման (հիմնահիւնդիրը) ընտրելիս անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել հետևյալ հանգամանքներին.**

1. Թեման պետք է լինի սակավ ուսումնասիրված, որպեսզի աշխատանքում ապահովվի գիտական նորույթ, ինչը հեղինակին կստիպի գիտական նոր մոտեցում ցուցաբերելու և տեսակետ հայտնելու ուղիներ փնտրել:
2. Թեմայի վերնագիրը պետք է արտահայտի որոշակիություն, որպեսզի ընդհանուր գծերով պարզ դառնա աշխատանքի նպատակը, և ուսումնասիրության ընթացքում շփոթ չառաջանա վերնագրի ու բովանդակության միջև:
3. Թեմայի վերնագիրը պետք է գիտական ձևակերպում և «գրավչություն» ունենա, քանի որ խորին ներկայացված վերնագիրը վանում է անգամ տվյալ ոլորտում մասնագիտացած հետազոտողին:
4. Թեման պետք է ունենա աղբյուրագիտական, տեսական ու փորձարարական հիմք, որպեսզի ապահովի ուսումնասիրության սահուն ընթացքը:
5. Թեման պետք է լինի արդիական և ունենա գործնական անհրաժեշտություն ու կիրառելիություն՝ իմաստ հաղորդելով կատարվող աշխատանքին: Ուսումնասիրության թեմայի ընտրությունից ու հաստատումից հետո անհրաժեշտ է զբաղվել թեմային առնչվող նյութերի՝ սկզբնաղբյուրների և ուսումնասիրությունների հավաքագրմամբ: Այնուհետև հարկ է ընթերցել հավաքագրված գրականությունը՝ ընթացքում առանձնացնելով ուսումնասիրության թեմային վերաբերող նյութերը: Հենց այս գործընթացում էլ առավել հստակեցվում է ուսումնասիրության հիմնական նպատակը, և ի հայտ է գալիս աշխատանքի կառուցվածքը (գլուխները և բաժինները), քանի որ առանձնացվող նյութերը, ըստ բովանդակության, դասավորվում են առանձին «փաթեթներում»: Արդյունքում ստեղծվում է ուսումնասիրության «տեղեկատվական բազա», ինչը թույլ է տալիս անցնել թեմայի շարադրմանը:

Գիտահետազոտական աշխատանքի շարադրման ընթացքում շատ կարևոր է հետևել մի քանի սկզբունքներին: Դրանցից առավել կարևորներն են.

- Ուսումնասիրողի միտքը պետք է շարադրված լինի հստակ տրամաբանական հաջորդականությամբ, որպեսզի ընթերցողի համար պարզ լինի հեղինակի արտահայտած տեսակետի էությունը:
- Շարադրման ոճը պետք է համապատասխանի ակադեմիական ոճի առնվազն նվազագույն մակարդակին, որպեսզի ապահովվի հեղինակի մտքի գիտական զարգացումը: Շարադրման հենց սկզբից որպես ուղենիշ պետք է լինի սեփական մտքի (շարադրման ընթացքում՝ տեսակետների) արտահայտումը, որպեսզի

ուսումնասիրության վերջում աշխատանքը ներկայացվի որպես սեփական գիտական մտքի արգասիք:

- Ուսումնասիրողն իր մտքերն ու տեսակետները շարադրելիս պետք է դրանք հիմնավորի տեսական հիմնադրույթներով ու փորձարարական արդյունքով, որպեսզի ամփոփվի թեմային որևէ կերպ առնչվող «տեղեկատվական բազան», իսկ արտահայտած մտքերն ու տեսակետներն առավել հիմնավոր ու համոզիչ լինեն:

- Շարադրման ընթացքում անհրաժեշտ է խուսափել ընդարձակ մեջբերումներից. օրինակ՝ ցանկալի չէ, որ պատմաբանն ընդարձակ մեջբերումներ անի սկզբնաղբյուրներից, իսկ մաթեմատիկոսը որևէ նորույթ առաջարկելիս նորից ապացուցի արդեն ապացուցված թեորեմը՝ տալով դրա ապացուցման ամբողջ ընթացքը (եթե նպատակն ապացուցման ընթացքում որևէ քայլ ցույց տալը չէ):

- Շարադրման ընթացքում հարկ է խուսափել նաև տեքստում տրվող փաստերի և վիճակագրական տվյալների առատությունից, ինչը դարձնում է աշխատանքի ընթերցումը պակաս հրապուրիչ: Այդպիսի տվյալները, այդուհանդերձ, անչափ կարևոր են, ուստի անհրաժեշտ է դրանք ներկայացնել աղյուսակների, դիագրամների և գրաֆիկների տեսքով: Կարելի է վիճակագրական առատ տեղեկությունները տալ նաև հավելվածում:

- Թեմայի շարադրման ընթացքում պետք է ուշադրությամբ հետևել գիտական ապարատի (հատկապես հղումների) ճշգրիտ կիրառմանը, ինչից կարելի է ուսումնասիրողի գիտական լրջության աստիճանի վերաբերյալ որոշակի դատողություններ անել: Հարկ է ուշադրություն դարձնել նաև այն հանգամանքին, որ գիտական ապարատը տարբեր պետություններում, անգամ՝ նույն պետության ներսում գիտակրթական տարբեր կենտրոններում և տարբեր գիտությունների պարագայում ունենում է որոշակի առանձնահատկություններ: Հղման առանձնահատկություններից է նաև նրա զուտ տեխնիկական դասիչը, այսինքն՝ յուրաքանչյուր ամսագիր ներկայացնում է իր տեխնիկական պահանջները, որոնք հավատարիմ են մնում հղումների ընդհանուր մեթոդաբանությանը, սակայն ունեն հրատարակչա-ներկայացուցչական առանձնահատկություններ:

- Հետազոտական աշխատանքի բուն տեքստն ամբողջացնելուց հետո անհրաժեշտ է ամփոփիչ եզրահանգումներ կատարել: Առաջին հայացքից կարծես թե տարօրինակ է թվում, բայց ճիշտ է աշխատանքի հենց այս փուլում ներկայացնել աշխատանքի առաջին՝ ներածական մասը, քանի որ միայն ուսումնասիրության վերջում է հնարավոր ամբողջական պատկերացում կազմել դրա ընթացքի ու հիմքի մասին: Այսպիսով՝ ներածական մասը դրվում է աշխատանքի սկզբում, իսկ ամփոփիչ մասը՝ թեմայի գլուխներից հետո:

- Աշխատանքի վերջում տրվում է գրականության ամբողջական ցանկը՝ ըստ համապատասպան տեսակների (սկզբնաղբյուրներ, ուսումնասիրություններ, քարտեզներ և այլն):

- Գիտահետազոտական աշխատանքն ամբողջացնելուց հետո հետազոտողը պետք է պատրաստ լինի իր հետազոտության հրապարակային պաշտպանությանը:

Անգամ եթե խոսքը գիտական հոդվածի մասին է, երբ այն բանավոր կարող է և չներկայացվել, հեղինակը պետք է պատրաստ լինի՝ գիտականորեն հիմնավորված պատասխան տալու ընթերցողի մոտ առաջացած գրեթե ցանկացած հարցի. «գրեթե», քանի որ երբեմն ծագած հարցը կարող է մեկ այլ՝ նոր ուսումնասիրության ծնունդի պատճառ դառնալ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հովհաննիսյան Գ., Գալստյան Ն., Սողոմոնյան Մ., Մալխասյան Մ. Մեթոդական ցուցումներ. գիտահետազոտական աշխատանք կատարելու հիմնական սկզբունքները: Երևան, ԵՊՀ հրատ.: 2014: 72 էջ:
2. Բալասանյան Ս. Ինչպե՞ս կատարել հղումներ. մեթոդական ուղեցույցներ: Երևան, «Զարտապրինտ»: 2020: 85 էջ:
3. Thomas V. Perneger, Patricia M. Hudelson Writing a resaech article: advice to beginners.// International Journal for Quality in Health Care. 2004. Vol. 14, Issue 3. P. 191-192. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzh053>
4. <https://www.scribbr.com/category/research-paper/> (20.11.2024)
5. <https://sibac.info/blog/kak-pishetsya-nauchnaya-statya> (20.11.2024)
6. «Շիրակի Ս. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամի ակադեմիական ազնվության քաղաքականություն (30.12.2025)
7. «Շիրակի Ս. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամուվ գրագողության դեմ պայքարի հայեցակարգ (30.12.2025)
8. Բրուսյան Գ. Տրամաբանություն: Եր., «Գիտություն» հրատ.:1998: 213 էջ:
9. Գաբրիելյան Վ. Գրավոր խոսք: Եր., ԵՊՀ հրատ.: 2007: 296 էջ:
10. Հովհաննիսյան Հ. Ինչպես գրել գիտական աշխատանք պատմությունից. Մեթոդական հանձնարարականներ: Երևան, ԵՊՀ հրատ.: 2014: 64 էջ:
11. Добренъков В. И., Осипова Н. Г. Методология и методы научной работы. 2-е изд. Москва, изд. «КДУ». 2012. 274 с.
12. Neville C. The complete guide to referencing and avoiding plagiarism. 2nd ed., New York: Open University Press. 2010.
13. Lathrop A., Foss K.E. “Student Cheating and Plagiarism in the Internet Era: A Wake-up Call”. Libraries Unlimited, Englewood, Colorado. 2000.
14. Новиков А., Новиков Д. Методология научного исследования. Москва: Либроком. 2010. 280с.